

BALIGA VIOLETTA LILLA

Egy különleges várostörténeti séta Nagyváradon

Péter I. Zoltán: *Főúr, fizetek!**

„Az Osztrák–Magyar Monarchia legszebb hátrahagyott emléke a kávéház” – olvasható Wilhelm Drosténak a Monarchia korabeli kávéházakról szóló tanulmányában. És valóban: a vizsgált időszak politikai és társadalmi viszonyait tekintve a kávéház volt az egyik, kulturális szempontból is jelentős helyszín a dualista korszakban. A kávéházakban integrálódtak a politikailag és társadalmilag különböző rétegek. Itt az emberek fesztelenül beszélgethettek, véleményformáló vitákat kezdeményezhettek a különböző politikai és társadalmi nézetek egymáshoz való közelítése érdekében, de ami a legfontosabb: a kávéházakban eltöltött idő alatt kiszabadulhattak otthonuk vagy munkahelyük sivár, megszokott környezetéből.

Péter I. Zoltán könyve által a korábbiaktól teljesen eltérő stílusban ismerhetjük meg Nagyvárad ötvenéves történetét. A szerző helytörténész, a könyv borítójának hátsó fülén ilyen értelemben helytörténeti sétára hívja az olvasót. Műve kevésbé tudományos munka, sokkal inkább szellemi „útikalauz”, melyet főként a korabeli sajtóra támaszkodva tár a közönség elé, ami jelzi a sajtóanyag különösen alapos feltárását. Kötete tehát amolyan városnépszerűsítő könyv is egyben.

A kötet tartalmát tekintve a szerző sok cikket, cikkrészletet közöl a sajtóból szó szerint az egyes kávéházakra vonatkozóan. Ezt több esetben sajnós idézőjelek használata nélkül teszi. A szerző e módszerével a korszakot kívánja mélyebben bemutatni, ám a rengeteg idézet mellett nagyon fontos az önálló gondolatok kifejtése az összkép felvázolása, illetve az események kontextusba helyezése szempontjából. Ez utóbbi azonban csak apró nyomokban fedezhető fel a műben. Száraz és a laikusok számára nehezen emészthető történelmi

BALIGA VIOLETTA LILLA (1990, Kazincbarcika) a budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karának másodéves, mesterszakos hallgatója. 2014-ben végzett az ELTE-BTK informatikus–könyvtáros szakán. Ugyanezen év szeptemberétől kezdte meg tanulmányait az ELTE-BTK történelem mesterszakán, művelődéstörténet szakirányon. Több recenziója jelent meg a budapesti Forrás, Kortárs és a Pro Minoritate folyóiratokban.

tények és évszámok helyett a szerző a kávéházak változatos és színes világát tárja elénk egy képzeletbeli városi séta részeként. A kávéházak mindennapi életének és a bérlők fennmaradásukért folytatott, olykor elkeseredett küzdelmének keresztútjában kirajzolódik előttünk a monarchiabeli Nagyvárad történelmi városmagjának képe. A kávéházak rövid ismertetőinek segítségével valóban egy képzeletbeli barangolásnak lehetünk részesei. Az ismerteté-

* Péter I. Zoltán: *Főúr, fizetek!* Noran Libro – Riport kiadó, Budapest–Nagyvárad, 2013.

seket követően felvilágosítást kaphatunk a kávéházak területének mai állapotáról is.

A szerző művében sokkal inkább földrajzi és nem történeti alapokon tárgyalja témáját, egyenként veszi sorra a kávéházakat, és ezzel nem a rendszert mutatja meg, hanem annak elemeit. Ezáltal viszont elvész az összefüggő kávéháztörténet kidomborításának lehetősége, ami olykor az anyag teljes széteséséhez vezet.

A földrajzi alapú séta során Péter I. Zoltán a mai Nagyvárad történelmi központját, főként Olaszi és Újváros városrészek tereit járja be, előbb egy nagyobb körben szemlélve a helyeket, majd a centrumra összpontosítva. Emiatt a könyvben szereplő helyszínek elrendezése kronológiai szempontból kissé logikátlanná is válik. Erre példa lehet a Müller cukrászda és elődje, a Müller kioszk nem egymást követően való szerepeltetése, hanem földrajzi elhelyezkedés szerinti tárgyalása. Ez a módszer viszont csak az adott helyszínek ismerőit segíti, mintegy városi, mai turistakalauzként.

A dualista korszak helyi kávéházairól a sajtóban csak igen kevés forrásanyag maradt fenn, ami jelentősen megnehezíti a kávéházak mindennapi életének folyamatos nyomon követését. A korabeli kávéházakról a levéltári telekkönyvekben és egyéb anyagokban mindazonáltal nagyon sok információt lehetne találni, főleg arra vonatkozóan, hogy az egyes kávéházi bérlők milyen sorrendben követték egymást. Ezt a forrástípust teljesen nélkülözi a könyv, helyette olyan – tudományos szempontból fenntartással kezelendő – helyekről veszi az adatokat, mint pl. a világhálón elérhető wikipédia. Ez nyilván azzal is magyarázható, hogy a helyi levéltár évekig nem fogadott látogatókat, csak alig egy éve nyitották meg újra a nagyközönség előtt, és az anyagok jelentős része máig sem kutatható.

A közélet és részben a kulturális élet központját képező kávéházak többsége a város legfontosabb csomópontjain kapott helyet. Tulajdonosaik és bérlőik mindent megtettek azért, hogy minél több vendéget becsábítsanak. A helyi napilapok hirdetései mind arról tanúskodnak, hogy a bérlők fontosnak tartották a reklámot. Minden hirdetésben pontos kiszolgálásról, jutányos árakról, minőségi ételekről

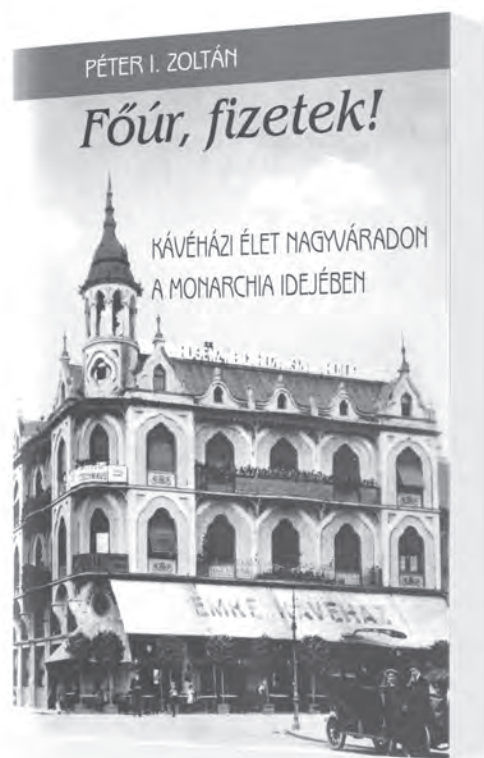
és a közönség igényeihez igazított szórakozási lehetőségekről lehet olvasni. Művében Péter I. Zoltán a kávéházak és kávémérések között is különbséget tesz az 1884. évi XVII. tv. alapján. E szerint kávéháznak tekintendő minden olyan helyiség, melyben „kávé, tea, tej, aludtej, »kimérés tárgyát nem képező finomított szesz italok poharanként, hűsítő italok és az ezekhez szükséges nedvek, fagylalt s végre az elősorolt cikkekkel fogyasztani szokott sütemények állandóan kaphatók«, a kávémérések pedig azok az üzlethelyiségek, amelyekben „kávé, tej, tea, csokoládé s az ezekhez szükséges sütemények, valamint gyümölcsök kaphatók”. A kávéházakban legalább egy tekeasztalt minden esetben fel kellett állítani, az ilyen szórakozás a kávémérésekben viszont tiltott volt, csakúgy, mint a hideg és meleg ételek kiszolgálása. A kávéházak a megkapott engedély birtokában akár egész éjjel is nyitva lehettek, a kávémérések azonban csupán este tíz óráig állhattak a vendégek rendelkezésére.

A kávéházak művelődéstörténeti vonatkozásainak kutatása nem merül ki az üzlethelyiségek kínálatának és egyes, a helyszíneken történt, parázs sajtóvisszhangot keltő események taglalásában. Borsody-Bevilaqua Béla és Mazsary Béla – máig egyedülállónak számító kétkötetes munkájukban, amelyben a pestbudai kávéházakat ismertetik művelődéstörténeti szempontból – kiemelt figyelmet szenteltek a kávéházaknak a társadalomhoz, a közülethez és a mindennapi élethez fűződő kapcsola-

tára, hasonlóan Saly Noémi és Zeke Gyula munkáihoz. Ebben a könyvben meglepően kevés az ilyen jellegű utalás. A városi mentalitástörténet ismertetését célzó kis történetcskék – mint például, hogy miközben az elit ül a kávéházi asztaloknál, az úton éppen a tehéncorda vonul keresztül, vagy a búrpartí és angolpartí kávéházak megjelenése – a könyv vége felé haladva már szintén inkább csak összeillesztései a kávéházak belső életére vonatkozó eseményeknek.

A Monarchia korabeli Nagyvárad kávéházi kultúrájának fontos részét képezték a kávéházakban zajlott zeneestélyek. A bérlők igyekeztek a korszak legnevesebb előadóit megnyerni kávéházuk népszerűsítésére. Estéről estére a leghíresebb cigányzenekarok, művészek és előadók szórakoztatták a nagyváradai közönséget. A bérlők azonban így sem érezhették magukat biztonságban üzletük élén. A kávéház-tulajdonosok, a korabeli városvezetés, de a századelőn kitört világháború is beleszólt a kávéházi események alakulásába. Ha egy tulajdonos elégedetlen volt a bérlő által felmutatott bevételekkel, esetleg nézeteltérés volt közöttük, bármikor dönthetett úgy, hogy a bérlői időszak (3–6 év) lejárta előtt felbontja a korábban kötött szerződést, a kávéház bérlői jogát pedig másra ruházza, vagy saját maga vezeti tovább a helyiséget. Számos kávéház éppen ezért csak igen rövid időt élt meg egyetlen bérlő keze alatt. Ez az intervallum általában pár hónap és egy év közötti. A rengeteg tulajdonos- és bérlőváltás szintén nyomot hagyott a váradai kávéházakon. A tulajdonosok mindig igyekeztek szakmabeli – kávésként és cukrászként is elismert – személyiségeket szerződtetni a kávéházak élére, ám a kisebb helyiségek esetében ez nem mindig hozta meg a várt eredményeket. A városi közönség a nívósabb, központban lévő kávéházakat kedvelte, ezért a kisebbek (vendégek hiányában) gyakran bezárni kényszerültek.

A városvezetés fejlesztési, városrendezési tervei, melyek a századelőn különös lendületet vettek, szintén problémákat okoztak a nagyváradai kávéházosoknak. A kávéházkultúra együtt nő és alakul a várossal. A városrendezési tervek kidolgozása során csak a városkép alakulását tartották szem előtt, és nem törődtek azzal, hogy egyes, a terveknek áldozatul eső kávéházak milyen forgalmat bonyolítottak le

az adott időben. Egy ilyen városrendezési tervnek esett áldozatul pl. az igen népszerű Rózsabokor kerthelyiség is.

A kávéházakra a legvégső csapást a vizsgált korszakban azonban mégsem a tulajdonos- és bérlőváltások, a vendégek elmaradása, netán a felszolgált ételek minősége vagy a zeneestélyek, orfeumok és vetítések számának csökkenése mérte. Az I. világháború kitörése számos, a kávéházak számára végzetes változást hozott. Először bevezették a kávéházak esetében is az este tíz órai zárást, ezt később más rendeletekkel együtt feloldották. A következő, 1917-ben beve-

zetett rendelet szerint délelőtt tizenegy és este nyolc óra között tilos volt kávéfőzést készíteni a kávéházakban. A törzsközönség ettől kezdve a megadott időben csupán szörpöket és teát fogyaszthatott kedvenc törzshelyein. A vendégek nemtetszésüket fejezték ki a rendelkezés ellen, ezért annak módosított változatában már enyhült a korábbi szigor, és a rendeletmódosítást követően már „csak” délután három és este nyolc óra között volt tilos a kávéivás ezeken a helyeken. Nem lehet csodálkozni a közönség reakcióján: a napközben ürességtől kongó kávéházak este nyolc óra után megteltek élettel, ezért a zeneestélyek a korábbinál is fontosabb szerepet tölthettek be a kávéházak életében.

A tulajdonosok – korabeli nevükön kávéosok – helyzetét a viláégés éveiben az is nehezítette, hogy a kormány rendelkezései értelmében nem kaphattak megfelelő mennyiségű tojást, cukrot és lisztet, vagyis a kávéházi sütemények elkészítéséhez nélkülözhetetlen alapanyagot. Emellett bevezették országsherte a kenyérjegyet is, így kenyeret a kávéházakban már csak ezeknek ellenében szolgálhattak ki.

A Péter I. Zoltán által írt mű kiválóan mutatja be a város társadalmi és politikai életének nehézségeit, és reflektál mindazokra a problémákra, amelyekkel a kávéosoknak üzle-

tük működése során szembe kellett nézniük.

A műben szereplő helyszínek feltérképezésével a napjainkban is ismert Nagyvárad elevenedik meg történelmi tablóban az olvasók előtt, a maga szűk utcácskáival, sikátoraival és minden új befogadására nyitott, lüktető városközpontjával, ami jelentős mértékben emeli a könyv helytörténeti értékét.

A könyv végén a szerző részletes mutatót közöl a nagyvárad kávéosokról, cukrászokról, s azonosítja a kötetben korabeli nevükön szereplő, ma is megtalálható helyszíneket. A kávéházakról és hirdetéseikről szóló korabeli fényképek a kötet jelentős értékei. A szöveg megértését azonban néhol befolyásolja több nyomdahiba és elütés, ami sajnálatos egy ilyen összegző, szép munka esetében.